

Presentació.

El pairalisme. Reflexions sobre una paraula, un concepte i dues conjuntures

Rosa Congost

A gairebé ningú no li estranyarà un número monogràfic d'Estudis d'Història Agrària dedicat al «pairalisme». El terme resulta familiar al lector habitual de llibres d'història i aquest lector no ignora —és possible que l'existència d'aquest número el faci reflexionar sobre això— que el fenomen ha estat poc estudiat. Poques vegades deu passar, però, que una paraula d'aquest tipus —una paraula de rel occitana, però que respon a una creació intel·lectual d'aquí— hagi adquirit un significat precís al marge dels diccionaris i de les enciclopèdies. Perquè ni la paraula «pairalisme» ni l'adjectiu «pairalista» han estat objecte de definició en cap dels diccionaris més usuals de la llengua catalana. En el diccionari Pompeu Fabra, en el de la Gran Enciclopèdia Catalana, i en el més recent de l'Institut d'Estudis Catalans apareix únicament *pairal*, com a adjectiu, i amb una definició molt breu i molt concreta: «dels pares». El de la Gran Enciclopèdia Catalana es limita a afegir, després de «pairal», la veu «pairalía» amb un simple: «casa dels pares». Tampoc no pot satisfer —a un lector estranger interessat en el concepte— la consulta del diccionari Català-Valencià-Balear o del Diccionari etimològic de Joan Coromines. Tots dos confirmen la idea que l'adjectiu «pairal» és sinònim de «pertanyent als pares, als avantpassats», i en el primer d'aquests diccionaris aquesta definició influeix en la lectura —per fi!— de la veu «pairalisme»: «afecte i conreu per les coses pairals».

Davant d'aquesta situació, el lector, que sap perfectament que «pairalisme» vol dir més «coses del camp» i «coses d'abans» que coses dels pares, i que no totes les cases del pare són «cases pairals» entendreà que són necessàries, en aquesta presentació, unes reflexions sobre el mot. Tota paraula acabada en «isme» respon, per definició, a una construcció ideològica. I quan dels -ismes se'n deriven adjectius -istes, que qualifiquen persones i coses, el seu ús exigeix cautela. La paraula, que avui ens sona a vella i gastada, va sorgir en un moment precís i va tenir èxit en un context determinat, que probablement és més pròxima nosaltres del que imaginem. Aviso al lector que aquesta primera reflexió sobre el «mot» —no en abstracte, sinó a partir

d'algunes veus concretes— no ajudarà pas a percebre més nítidament el concepte —per això, i en el mateix terreny lexicogràfic, caldria investigar altres paraules, per exemple, els termes «pagès» i «rural» i tots els seus derivats— però sí a percebre'n millor la complexitat.

Quan apareix per primera vegada la paraula «pairalisme»? La recerca encara no s'ha fet, i sé que assumeixo un risc quan situo la seva aparició a començaments del segle XX. Em baso en una relectura d'obres tradicionalment qualificades de pairalistes de finals del segle XIX, en les quals la paraula no apareix, en la definició que el 1913 fa del concepte el notari de Guissona Josep Faus i Condomines, i en el fet que el màxim divulgador de les idees pairalistes de la segona meitat del segle XX, Joaquim de Camps i Arboix, no hagi citat mai una definició anterior. En tot cas, penso que no és anar mal encaminat pensar que el pairalisme apareix en un moment en que les paraules acabades en -isme proliferen, i quan l'expressió «cases pairals» ja ha fet fortuna —fins a cansar els lectors— en moltes obres literàries i molts discursos florescos. L'existència d'una abundant literatura sobre les cases pairals, que enllaçava, històricament i psicològicament, la família amb la propietat i cantava les excel·lències de les institucions jurídiques catalanes que afavorien aquest enllaç, devia facilitar l'aparició —i l'èxit— d'un neologisme per a designar —o per ironitzar sobre— una manera de concebre la societat catalana que havia tenyit molts discursos literaris, jurídics i polítics.

La reflexió de Faus i Condomines, que és, ja ho hem dit, la primera que coneixem sobre el pairalisme, permet una doble lectura. D'una banda, Faus i Condomines sembla partir d'una idea pròpia i original quan diu que «podríem anomenar i anomenem *pairalisme*: tot aquell món espiritual, ètic i jurídic, que regula l'existència de les comunitats domèstiques de matrimonis o associacions de famílies, denominades per una metonímia vulgar, molt usual i corrent, simplement *cases* i també *cases pairals* o *pairals* i encara avui disfruten de plenitud de vida en la quasi totalitat de la Catalunya agrícola o pagesa». Però Faus no inventa el mot, i en una nota a peu de pàgina denuncia que la paraula «pairalisme» hagués fet fortuna justament en medis que no es reclamaven «pairalistes». El concepte era combatut —i ridiculitzat— en nom de la modernitat, per intel·lectuals de la ciutat:

«Aquest mot *pairalisme* alguns dels nostres moderns intel·lectuals desnaturalitzats i anarquitzants, l'usen i pronuncien sempre amb un cert to despectiu i mofeta, com a significatiu de quelcom incivil, d'un estat social saturat de vulgaritat, de llorderia i de rusticitat. És que no veuen ni coneixen del pairalisme sinó les llurs vestidures externes: la barretina i la espadenya o'ls esclòps del pagès. Tot lo més heuen alguna vaga notícia de les manifestacions més ínfimes o mes picaresques de la seva mentalitat. De la seva ideologia i del seu sentimentalisme ètic i jurídic, no'n capeixen ni un borrall. No dub-

tem que'l dia que serà de tots ben conegut el còdic consuetudinari que informa i presideix la vida ètica i jurídica de les nostres comunitats domèstiques de famílies o matrimonis, cessarà aquesta hostilitat o prevenció purament *literària*, contra'l pairalisme, o aquest vocable deixarà d'ésser pronunciat amb irreverència i amb aire burleta, àdhuc pe'ls nostres mes engrescats, exagerats i enfurismats *europèistes* o *ciutadanistes*.»

Un programa de recerca sobre el mot «pairalisme» exigiria, doncs, un examen atent a la seva difusió –tant en ambients favorables com en ambients contraris– durant el primer terç del segle XX. Però les referències a aquesta conjuntura ens permeten, de moment, remarcar dos problemes: 1) els historiadors hem tendit a situar i a parlar de «la crisi del pairalisme» en aquells anys. Però la identificació del «temps de la crisi del pairalisme» amb «el temps de la crisi social agrària», no revela precisament la força de les idees pairalistes? Amb aquesta identificació del fenomen, no estem de fet dient que el temps anterior a la crisi va ser un temps de benestar i d'harmonia social en el camp català? Més endavant insistirem en aquest tema, amb textos de Vicens Vives. 2) És correcte convertir Faus i Condomines en el primer pairalista conscient de ser-ho? El notari de Guissona afirma que hi ha dos principis en el dret català: el «pairalisme» és el *principi històric*, però el *principi filosòfic* és la «llibertat civil». La llibertat civil ha de tenir «un cert caràcter d'eternitat, de perpetuïtat, de continuïtat, de perennitat». Però:

«No aixís el pairalisme, principi purament històric, consuetudinari, tradicional, congrador e informador i vivificador d'institucions jurídiques en una de les etapes o fases històriques de la nostra nacionalitat. En ulteriors evolucions del nostre esperit nacional pot afeblir-se el pairalisme i deixar de tenir la importància que en temps passats tingué i té encara avui com a principi regulador de la nostra vida jurídica.»

Faus i Condomines, doncs, no reivindicava el pairalisme com un sistema de valors tancat i etern i preveia que en el futur «la llibertat civil pot donar ocasió a que naixin i's desenrotllin altres corrents consuetudinaris diferents de les que deriven del pairalisme». Joaquim de Camps i Arboix, mig segle més tard, semblava menys resignat al que en el seu temps –més que en el de Faus– ja era una evidència. De fet, en els escrits divulgadors dels anys seixanta el pairalisme sembla més un principi filosòfic que no pas un principi històric. Correm, doncs, el risc de l'anacronisme si busquem «pairalistes» a l'estil «Camps i Arboix» en la conjuntura dels anys vint i trenta del nostre segle. Ni tan sols no sabem citar altres autors –i ja hem expressat els nostres dubtes respecte de Faus i Condomines– que es reivindicassin pairalistes. Les idees del notari de Guissona que acabem de ressenyar van ser pronunciades i escrites amb motiu d'una conferència sobre un tema tan poc apassionant com el

de «les vendes a carta de gràcia», publicada a la *Revista Jurídica de Catalunya*; van ser aplaudides aquelles paraules? Van conèixer algun tipus de difusió més enllà dels cercles jurídics? El 1913 no hi havia pas unanimitat en la forma de percebre el dret català, reivindicat des de posicions enfrontades entre si. És una valoració «a posteriori», doncs, el que fa que a alguns de nosaltres la major part dels textos escrits per juristes i propietaris catalans de l'època, els d'Abadal, els de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, però també els dels redactors de la llei de contractes de conreu, ens semblin avui pairalistes. Però que ho fossin o no depèn, de fet, de la nostra definició de «pairalisme» i «pairalista».

Una cosa sembla clara: la nostra definició està molt més a prop dels escrits de la conjuntura dels anys seixanta del nostre segle –que podem exemplificar amb els noms de Joaquim de Camps i d'Arboix, Josep Pla, Jaume Vicens Vives– que no pas dels del notari de Guissona de 1913. Hem parlat abans de l'*estil Camps i Arboix* per a identificar –i diferenciar– el pairalisme dels anys cinquanta i seixanta. L'obra divulgadora de l'advocat –i exalcalde– gironí justifica aquest epítet. Però pot ajudar a veure el caràcter nou del pairalisme dels anys cinquanta el fet que el 1935 el mateix Joaquim de Camps i Arboix hagués discutit amb vehemència els que defensaven «el sistema tradicional dels contractes de conreu a Catalunya»:

«En una paraula, a la vista de gran part de la contractació rural catalana, queda desmentida aquella basquejada liberalitat dels nostres propietaris i s'endevina la persistència d'un concepte arcaic, absolutista i feudal, que vol mantenir de totes passades la intangibilitat de la propietat de la terra, com si aquesta, a l'igual que la Monarquia, tingués un pretès origen de dret diví.»

Aquest paràgraf –i el text al qual pertany– no figuraria, en principi, en una antologia de textos pairalistes. Però Joaquim de Camps i Arboix, en els seus escrits més clàssics sobre el pairalisme dels anys cinquanta i seixanta, no es retractarà mai d'haver considerat bona i adequada la llei de contractes de conreu. Aquesta dada és important: estar d'acord amb Joaquim de Camps i d'Arboix, és a dir, estar d'acord amb els principis pairalistes dels anys seixanta, no voldrà pas dir defensar els interessos dels grans propietaris. Perquè, on eren els grans propietaris catalans durant els anys cinquanta i seixanta? És, de fet, en una conjuntura sense discursos exacerbats de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, sense llibertat civil, amb un camp que començava a despoblar-se i que ja era més dels masovers que dels propietaris, que un Joaquim de Camps i Arboix, acabat de tornar de l'exili, recupera les paraules de Faus i Condomines, les fa seves i aposta per una nova reivindicació del concepte «pairalisme». Amb autèntica fe –molta més fe que el notari de Guissona – Joaquim de Camps i Arboix definirà el pairalisme com a «miracle català». No exagerem si diem que Camps i Arboix se sent missioner del pairalisme:

«No ens ha d'estranyat si en aparença el pairalisme ha perdut virtualitat i actualitat entre els meandres perdedors d'aquest riu atormentat que és la vida moderna. La missió que se li assignà ha estat realitzada òptimament: al pairalisme es deu el miracle català de preservar contra tots els infortunis la consciència de la nostra personalitat col·lectiva, amb la seguretat de ressorgir de bell nou, potent com mai, en sortir Catalunya dels grans i circumstancials silencis.»

El paràgraf correspon al llibre *Modernitat del dret català*, premiat i publicat el 1952. Però serà més tard, sobretot a partir de 1959, amb la publicació de *La masia catalana*, i de 1965, amb *Les cases pairals catalanes*, quan les seves obres adquiriran un major ressò públic. En aquestes i moltes altres obres, Camps i Arboix s'esforça a dotar de contingut positiu la paraula i no es cansa de proclamar la bondat de la institució de l'hereu i de les dues formes de contractació agrària bàsiques de la història de Catalunya: l'emfiteusi i la masoveria. El pairalisme és vist com un «tot coherent i uniforme», «una forma orgànica, jurídic-social, molt ben travada i remarcablement sòlida per a la conservació de la família». Camps i Arboix s'entusiasma quan proclama que «una obra anònima» va crear «la trama complexa i robusta del conjunt institucional de Catalunya en ordre al patrimoni i a la família». I «d'aquest sistema, se'n diu pairalisme». Camps i Arboix no sembla veure cap contradicció en el fet de la presentació d'unes poques «cases pairals» com a resultat d'aquest procés, perquè sap que aquestes cases pairals havien estat cases remences. Per a Camps i Arboix, el pairalisme és una realitat creada al llarg de segles, que cal conservar i cal preservar. Avui aquelles paraules ens semblen revelar sobretot nostàlgia pel passat i per la pèrdua de tot un món. Era tot això i era molt més: 1) Nostàlgia i sentiment de pèrdua? Sí, però no sols per un món rural definitivament perdut sinó també per unes llibertats polítiques catalanes que Camps i Arboix –i molts homes i dones de la seva generació– havien viscut intensament. En aquest sentit, i en la conjuntura dels anys seixanta, «pairalisme» i «catalanisme» tenien molts punts en contacte; 2) Respecte al passat que es reivindicava, l'historiador d'avui sap que estava ple de tòpics i de mites. El món que sentien haver perdut els pairalistes no havia existit mai. Un programa de recerca a l'entorn del pairalisme hauria d'investigar el sentiment pairalista, com a mínim en aquests dos fronts.

El discurs pairalista dels anys seixanta no pot ser estudiat com una reminiscència del passat. Eren homes i dones del seu temps els que compraven i llegien les obres de Camps i Arboix. Havien passat coses massa importants –revolució, guerra, exili, dictadura– per haver-les oblidat, i els canvis en el món rural havien estat massa ràpids per passar desapercebuts als homes de 1950 i 1960. Josep Pla, un home poc sospitós de vel·leïtats esquerranes, assenyala en *El pagès i el seu món*, publicat el 1952, de quina manera els canvis reals havien influït en els canvis

intel·lectuals. Pla no utilitza la paraula «pairalisme», però parla diverses vegades de «l'escola conservadora catalana» i la seva «idealització de la pagesia». I es desmarca d'aquella escola –i això li dóna llibertat per ridiculitzar els pagesos– tot realitzant un bon exercici de reflexió sociològica i històrica:

«El doctor Torras descrivia una situació que en aquests últims anys ha canviat per agreujar-se visiblement. En parlar dels pagesos, pensava principalment en els propietaris rurals. Avui és pràcticament impossible d'escriure sobre la pagesia i d'incloure-hi l'estament dels propietaris. Són rars els propietaris d'una certa extensió de terra que viuen en el camp.»

Els pagesos de Torras i Bages eren els propietaris. Els pagesos de Josep Pla eren els masovers. El diagnòstic que fa l'escriptor de la nova situació és doble: «Des del punt de vista de l'estratificació mínima que necessita tota societat constituïda, aquesta desafecció per la terra ha estat una llàstima.» Però «des del punt de vista dels interessos econòmics» el resultat és positiu: «és una situació que ha permès l'accés a la propietat a moltes famílies que la treballaven.» El pas d'alguns masovers a propietaris, propiciat per la conjuntura de la postguerra, favorable als primers, no havia passat desapercebut a Camps i Arboix, però si per a Pla era la prova del fracàs d'una trajectòria històrica, i de fet, ho remarca en diverses ocasions, del fracàs de la masoveria històrica, per a Camps i Arboix era la conseqüència lògica de la bondat del sistema secular: «el pagès, pel treball i l'estalvi, ha obtingut mitjans per a un dia comprar, total o parcialment, l'heretat que menava.» Així s'ha complert «la desiderata de la nostra pagesia». En la mateixa línia mitificadora, Camps i Arboix veu el problema de la manca de «jornalers» dels anys cinquanta com la culminació d'una «obra de segles». Així es van fabricant, en una conjuntura en la qual els fets contemporanis permeten de fer-ho, els mites de la «mobilitat social» i de la inexistència de jornalers –gràcies a l'emfiteusi– en la història del camp català, centrada en la història de les masies.

Si Camps i Arboix volia impedir l'èxode rural, és evident que els seus intents van ser en va. Però si el que volia era incidir en la construcció de «llocs de memòria» i en la reformulació d'un pensament catalanista, en uns anys difícils per a l'expressió d'aquest pensament, el seu èxit és indiscutible. Però la seva obra, no va tenir èxit precisament perquè va sintonitzar amb una determinada manera de viure la catalanitat durant el franquisme? De fet, Camps i Arboix, el 1952, no amaga que la seva «interpretació missional del pairalisme» és «la forma del catalanisme de l'època, com una llavor colgada o un caliu cobert de cendres. Amb un llevat de tantes essències l'esdevenidor serà sempre quelcom més que un mer recomençament».

Van col·laborar en la mateixa empresa altres intel·lectuals. El cas més significatiu, per a nosaltres, és el de Jaume Vicens Vives. L'historiador gironí, amic de Camps i Arboix, va escriure sobre el pairalisme. I fins i tot el va definir. Vicens es

desmarca de la reivindicació de «pairalisme», com Josep Pla s'havia desmarcat de l'«escola conservadora». Gràcies al seu intent de definició històrica del fenomen, sabem que Vicens Vives no es reconeixia com a pairalista, però el capítol «El sentit social de la terra», de *Notícia de Catalunya*, hauria d'ocupar un lloc d'honor en qualsevol antologia de textos pairalistes. Que el lector decideixi ell mateix:

«Casa i família, mas i terra, vet ací el poderós enreixat de la subestructura social catalana abans i després del segle XIX, àdhuc fins als nostres mateixos dies ... Cada català té la mateixa família –i no una família qualsevol, sorgida dels fulls del registre civil o dels vincles de parentiu accidentals, sinó nada de la mateixa terra en què el primer avantpassat anà posant l'una sobre l'altra les pedres del mas que havien de dominar-la ... Qui no se'n recorda, en la seva infantesa urbana o vilatana, d'haver estat apostrofat adesiara: «Tu, el de can...»? Aquest *can*, aquest mot tan peculiar de la nostra parla, exemplifica la nostra lliçó en l'instrument vocal indefectible creat per la nostra mentalitat col·lectiva per a expressar una de les seves més punyents realitats socials... Som de can Pau o de can Pere. Aquesta fusió entre la casa i la família ha estat promoguda per l'estret lligam de l'home amb la terra en les diverses colonitzacions del país.»

No és estrany que Camps i Arboix citi Vicens amb freqüència i el reconegui com a l'inspirador de *Les cases pairals catalanes*. La comparació del capítol «El sentit social de la terra» en les dues edicions de *Notícia de Catalunya* –la de 1954 i la de 1960– revela, tanmateix, un canvi significatiu, al qual segurament no és aliena la difusió de les obres de Camps i Arboix. En la primera edició, publicada el 1954, i escrita el 1952, no apareix la paraula «pairalisme». En la segona edició, publicada el 1960, el capítol incorpora tres paràgrafs nous que fan referència al «pairalisme» i permeten canviar el títol del darrer apartat titulat ara «El pairalisme. Hereus i fadrísters» –en la primera edició es titulava simplement «Hereus i fadrísters». Les idees que Vicens afegeix a la nova edició es refereixen al canvi liberal: als segles XVIII i XIX a tot Europa triomfa «el sentit burgès de la propietat» i, a Catalunya, «el concepte del servei social de la terra –servei entre la comunitat social dels pagesos, de bon antuvi–», havia desaparegut «entre els massissos infòlios de la legislació i de les sentències judicials, encarades cap a la defensa de la personalització individualista de la societat». En «aquestes circumstàncies» sorgí el pairalisme:

«És en aquestes circumstàncies que sorgí un moviment que caracteritza les relacions al camp català durant el segle XIX –fins a la fil·loxera i l'entrada en acció dels rebassaires–. Ens referim al pairalisme. Aquesta fórmula fou airejada com a consubstancial amb el temperament català. No ens enganyéssim de cap manera. El pairalisme fou un sistema decadent de relacions agràries

mitjançant el qual el propietari intentà de substituir les seves obligacions envers el pagès, convertit ja en masover o parcer, per la pràctica d'una certa bondat personal i una condescendència social. Aquesta mena de paternalisme mantingué durant mig segle la unitat del camp català; i encara diré més, el féu florir per la dedicació de la *gentry* del país al procés de millora dels conreus. Però, en el fons, el pairalisme ni tan sols era una solució de recanvi. Es dissipà amb els primers trontolls de la inquietud agrària al Penedès i altres comarques.»

Però, continua Vicens, «malgrat la prevalença del sentit burgès de propietat exclusiva» van sobreviure en el camp algunes normes «que no podien defugir-se després de deu segles d'empeltament amb la mentalitat pagesívola». Reempra aquí les paraules de 1954 i després de glossar els valors de la institució de l'hereu expressa una de les seves frases més celebrades: «l'hereu-escampa és un subproducte degenerat d'una institució eminentment social». Vicens Vives torna a parlar del pairalisme en el darrer paràgraf —que és nou respecte l'edició de 1954— del capítol, amb una referència al que hauria pogut ser Catalunya «si la marxa dels afers ho hagués permès».

«Si la marxa dels afers ho hagués permès, s'hauria realitzat el somni d'aquells que veien tot Catalunya com un jardí verd, modern i progressiu, integrat amb les seves ciutats, sobretot amb Barcelona. La Catalunya-ciutat, preconcintada cap allà als anys 30, era la superació de l'antic pairalisme de porró i barretina, la vera síntesi dels catalans, la definitiva incorporació del pagès a la vida contemporània, la caiguda dels darrers lligams paternalistes i feudals.»

A *Industrials i polítics*, publicat el 1959, Vicens Vives ja havia intentat situar el fenomen del pairalisme en la història de Catalunya del segle XIX, en concret en els cinquanta anys que precediren la fil·loxera: «Aquesta època semidaurada estigué presidida per una organització social específica: el pairalisme». També aquí Vicens Vives glossa la institució de l'hereu i la dels fadrísters, i el paper d'aquests darrers —homes de la ciutat— en la modernització del camp català: «així, per capillaritat, el sentiment de la terra féu considerables progressos entre 1876 i 1900.» D'aquesta manera, «el pairalisme desvirtuà a Catalunya l'aspecte tètric que en altres regions espanyoles adquirí l'anomenat caciquisme», perquè «entre nosaltres el caciquisme fou una mena de paternalisme amb què la *gentry* del país acomboïà la pagesia durant l'època de la revolució tècnica agrària». I això era possible perquè «al revés d'altres contrades agràries d'Espanya, a les de Catalunya no existia la diversificació d'interessos materials», ben al contrari «des de feia quatre segles el camperol s'havia acostumat a treballar en comú amb l'amo; de l'un era la terra i les rendes, de l'altre

les eines, el treball i bona part de la collita». Vicens Vives posa com a exemple màxim d'aquesta col·laboració el contracte de masoveria. Però, «malauradament» tot acabà a finals del segle XIX, quan «aparegueren al nostre camp els primers moviments de reivindicació social».

Ja hem assenyalat abans que trobàvem perillosa la definició del pairalisme com «una etapa històrica». Sobretot, perquè la identificació de la «crisi social agrària» com a «crisi del pairalisme» insisteix en una visió harmònica del camp català –en l'època anterior a aquesta crisi– que corre molts riscos de ser fruit del mateix pensament pairalista. Uns anys abans, en les seves investigacions sobre els remences, iniciades en la conjuntura dels anys trenta, Vicens Vives havia contribuït a reforçar la idea de quatre segles de bonança en el camp català. La interpretació optimista de la Sentència Arbitral de Guadalupe que va fer Jaume Vicens Vives va estar marcada per la idea –molt estesa en la literatura del segle XIX i començaments del XX, i no solament entre els autors de dretes– d'una llarga i secular pau social en el camp català.

Segurament no parlàvem del pairalisme si la idealització del món rural –i de la història agrària catalana– només hagués estat patrimoni de les classes propietàries. Els tòpics pairalistes han arrelat en la memòria col·lectiva de Catalunya. I han pogut despertar alhora «consciència nacional» i «consciències de classes» –en plural. Els remences havien estat molt presents en les discussions prèvies a les lleis de contractes de conreu. Rabassaires i masovers se sentien hereus socials dels remences. I aquest sentiment no ajudava gaire a aplacar les reivindicacions de classe en la conjuntura dels anys vint i trenta.

Els textos de Vicens Vives –malgrat la crítica al pairalisme– constitueixen la millor prova de la prevalença de la ideologia pairalista en el pensament català contemporani i en la historiografia dels anys seixanta. Prevalença és la paraula? Els anys seixanta, el camp havia deixat de ser un problema social. Dit d'una altra manera: la qüestió social no era la qüestió agrària. Sense aquest component, i accentuat el component nostàlgic, el pairalisme, aparentment, només podia connectar amb el catalanisme més ranci i conservador. Però el «regust» pairalista de molts discursos polítics –no necessàriament pronunciats per polítics de dretes– d'avui, i l'èxit popular d'algunes obres que recreen, en la pintura, en la novel·la, i fins i tot a la televisió, encara els mateixos temes, i els mateixos tòpics, conviden a analitzar el fenomen sociològicament: el pairalisme és un fenomen més exitós i més durador –i més complex– del que havíem pensat i havíem cregut.

Convé analitzar les seqüeles d'aquest fenomen. El fet que els historiadors de temes rurals encara no hàgim distingit les «mentides històriques» del pairalisme de la realitat històrica constitueix avui un repte per a l'historiador de temes agraris. La història agrària de Catalunya s'ha confós sovint amb la història dels «masos», encara que la majoria de la població no vivia en «masos», i dels «hereus», encara que la

majoria de la població no fos «hereu». El paper de l'historiador és explicar per què s'han construït determinats «llocs de memòria» i també recuperar el record de processos i dinàmiques històriques oblidades i marginades. I en aquesta tasca no hi valen apriorismes de cap tipus: hem de saber prescindir dels tòpics pairalistes a l'hora d'analitzar la realitat, i hem de saber integrar la importància dels valors «pairalistes» en l'anàlisi històrica dels costums i pràctiques dels pobladors del camp català al llarg dels segles.

Per tot això, el pairalisme mereix ser estudiat. Aquesta presentació ha volgut remarcar la complexitat del tema. Els treballs que configuren aquest número, en la seva diversitat, constitueixen només una petita mostra del que pot aportar el seu estudi.